

Марыя Канапніцкая (Maria Konopnicka) (1842 – 1910) Сярод асноўных зборнікаў навэлаў Марыі Канапніцкай варта назваць наступныя: першы зборнік пісьменніцы “Чатыры навэлы” (Cztery nowe, 1888), “Мае знаёмыя” (Moje znajomi, 1890), “На дарозе” (Na drodze, 1893), “Людзі і рэчы” (Ludzie i rzeczy, 1898), “На нармандскім беразе” (Na normandzkim brzegu, 1904).

Банасёва (Banasiowa)

.....
Хай пра цябе будзе гэты мой лісцік,
Бабка з кіёчкам, якая калісьці
Перада мною ў спякоту зардзела
Ззянем сярэбраным, яснасцю белай
Так, як прыходзіць з няведамай далі
Мудрасць жыцця, пра якую не зналі.
.....

Поўдзень быў ціхі і гарачы. Лычакоўскі парк у Львове аж раставаў у паветры, распаленым і дрыготкім ад напружанага прамяністага мігцення.

У залаціста-зялёнай сетцы, сплеченай з тонкіх нітак прасяванага скрозь цяністую ліпу сонца, вісеў перада мной амаль непарушна і без зыку абамлелы рой дробненькіх мушак; над скверам побач штораз узляталі белыя матылі і пасля кароткага нізкага палёту западалі глыбока ў траву. Насупроць лаўкі на скрыжаванні сцежак сляпуча блішчаў жвір, а моцны водар, быццам з кадзіла, запаўняў паветра. Усё гэта з’явілася раптоўна пасля вельмі свежай роснай раніцы, калі пабялелае сонца выкацілася, як шар, высока і накінула ўсім жарам на задыханую і ўспацелую зямлю.

Парк быў пусты. Тыя, што прыходзяць сюды зрання, ужо пайшлі, а хто шукаў ценю і ахалоды, яшчэ не з’явіліся. Здавалася, напружанне гарачыні безупынна ўзмацнялася ў непарушным спакоі, а стракатанне стракоз было падобнае да лёгкага патрэсквання нябачных іскраў гарачага поўдня.

Раптам я пачула за сабой паспешлівае пастукванне кія і азірнула. Да маёй лаўкі спяшалася невысокая, моцна прыгнутая да зямлі бабулька. Белы яе чапец палымяна серабрыўся пад сонцам, як і белая, скрыжаваная на грубым каптане хустка і гэтакі ж шырокі фартух. Адна яе рука была з

кошыкам, а другая рытмічна выцягвалася, стукаючы невялікім кійком, які службыў падпорай яе нагам і, магчыма, памагаў вачам.

Была яшчэ далёка, калі я пачула яе кароткае і цяжкае дыханне. Відаць, яна спяшалася да лаўкі адпачыць і паставіць на ёй свой кошк. Яе хударлявыя ногі ступалі з вялікай натугай, запляталіся; галава яе была так нахілена, што твару я не магла ўбачыць. І яна, напэўна, зусім мяне не бачыла. Толькі калі мой цень апынуўся перад ёю, яна раптам запынілася, крыху выпрасталася і ўзняла на мяне твар. Якая ж была сетка маршчын!

Жыццё, якое спрала ніткі гэтай сеткі, было, відаць, доўгае, вельмі доўгае; відаць, яно ніколі не спачывала. Змрочнай раніцай пры агарку прыступала яно да працы, якую заканчвала навослеп пад спеў апаўночных пеўняў. Відаць, на сваё шэрае верацяно павырывала яно з гэтых грудзей усе валаконцы, нітку сваю рвала, блытала і зноў рвала, і зноў блытала, не выгладжваючы вузлоў, а толькі ўсё спяшаючыся, спяшаючыся, спяшаючыся...

Жанчына стаяла так хвілінку, быццам у здзіўленні, міргаючы малымі шэрымі вочкамі, пасля зноў паварушылася, падышла да лаўкі і абAPERла на яе кошк, да палавіны з пернікамі, уздыхнула глыбока раз і другі.

– Горача, – загаварыла я, каб што-небудзь сказаць.

– А даў Бог, даў! – адказала, выціраючы ссохлай рукой пот з папярова-бледнага твару. – Такое надышло, што страх!

– Можа, прысядзеце трохі?

– І... што тут, панечка, сядаць! Так вось трохі прыпруся. Гэтакай старэчыне дык і сесці і ўстаць цяжка. Зразу ў крыжы трашчыць...

– А колькі ж вы лічыце сабе гадоў?

– А што мне іх, панечка, лічыць! Ласкавы Бог без мяне іх лічыць... Ды ўсё ж набярэцца мо з восемдзсят... восемдзсят або і больш. Так па памяці дык мне цяжка ўсё ў гурт злажыць, але ж у нашай парафіі людзі ведаюць... паперы на гэта ёсць...

– Дык вы, матуля, не тутэйшыя?

– Дзе мне, панечка, тутэйшай быць? З Вадовіц я, з мястэчка. А як жа! Толькі што там зараз асада зрабілася і другія парадкі пайшлі. Але мяне там людзі знаюць. Банасёва ды і Банасёва, малы, вялікі пра мяне ведаюць, што і як.

– І так вы ў Львоў прывандравалі?

– А дзе ж бы я, панечка, у Львоў! Альбо мне гэты Львоў што дасць ці паможа? Гэта маладым добра ганяцца па свеце ды супроць ветру дзьмухаць, але не ў мае гады! Толькі што ў мяне тут дзеці, дачка, скажу вам, за малатабойцам, які на заводзе працуе. А як жа! Дык вось, як мяне гэта святая зямелька пачала да сябе клікаць, тады я да іх на смерць і прыцягнулася. Усё ж пры сваіх лягчэй паміраць. Не дай Божа цяжкага скону, дык хоць саломкі на хаце падсцелюць і той душачцы выйсці з грэшнага цела памогуць.

– І добра вам у дзяцей?

– А што ж? Добра. Старому ўсюды добра, бо ўжо зла не баіцца. Толькі адно ў мяне не выйшла так, як я надумалася.

– І з чым жа ў вас так не выйшла?

– Ды вось з гэтым уміраннем, панечка. Сюды на смерць да дзвярэй прыцелялася, а тут усё жыву ды жыву. Ну пушынка, здаецца, толькі дзьмухнуць, і ўсяго таго, а яно гэткае цвёрдае ўва мне жыццё, што хай Бог крые! Ад самага пачатку, дык там клопату ніякага, дзякаваць Богу, не было. Прыпісалі мяне хораша і добра. Бывала, зяць на працу на завод ідзе, дачка па хаце круціцца, а я ля печы сяду, пер’е, што сабе на падушачку была назбірала, скубу, малюся і той апошняй гадзіны чакаю. Чакаю месяц, чакаю два, – нічога. Аж мяне праймае штосьці ад гэтага чакання.

Ажно раз у нядзелю прыходзіць вартаўнік і кажа: а вы, Пётра, – гэта ён майму зяцю, якога пры святым хрышчэнні Пётрам назвалі, – маці сваёй карту жыхарства рыхтуйце, калі яна ў вас сядзіць. Дык зяць падумаў і кажа: а ці шмат там таго збіраецца? А вартаўнік яму: ды па два злоты за квартал. Ну пачаставаў яго зяць табакай, пайшоў. Як пайшоў, дык я і кажу Пётру: нашто мне, сыноч, тая карта жыхарства, калі я сюды на смерць, а не на жыццё прыцягнулася? Толькі што той дух ува мне, бо нутром я вельмі немагучая. Дык дачка і гаворыць: дый праўда. Што ты будзеш выдаткоўвацца, калі маці – не сягоння-заўтра. Ну, усе мы так на адно змовіліся, і ціха і добра. А калацілі мяне, мая панечка, такія слабасці, такія поты смяротныя, што кожная костачка трэслася ўва мне, як той ліст на ветры, а перад вачыма, быццам хто

сажу сыпаў, такая чарната ішла. А другім разам як пачало мяне ў крыжы ламаць, то каб там на небе трайныя зоры сталі, дык не магла б у іх бок галавы павярнуць. Вось я сваім розумам і прыкідвала, што ўжо нядоўгія справы са мной. Але што той грэшны чалавек можа ведаць. Мінуў квартал, мінуў другі, – нічога, усё жыву. Абы-што з’ем, на зямліцы пры печы прасплюся і жыву. А як жа! Аж мне дзіва. Ці гэта, думаю сабе, Божанька сваёй ножкай святой мой лік пераступіў, ці што?..

Аж раз вяртаецца зяць з працы, а тут за ім вартаўнік у дзверы. Бойцеся Бога, Пётра, кажа, што з той вашай маткай? Кажэце, на смерць прыцягнулася, а ўжо тут трэці квартал жыве і карты жыхарства не выплачвае. Ужо пеняў два разы столькі нарасло. Іншыя кватаранты, дык тыя там самі за сябе думаюць, але адносна сутарэнняў, дык мне начальнік загадаў за гэтым сачыць. Каб даведаўся, дык і мне і вам было б бяды не абабрацца. Рабіце ж які парадак з гэтай справай ці ў той бок, ці ў той, бо гэтага ўжо больш дзесяці золтых набіраецца. Дык Пётра заклапаціўся, шапку на стол кінуў, як стаў сярод хаты, так стаіць і галаву чомхае. А дачка зразу загарэлася на твары і кажа: а маці таксама, даруй Божа грэх, невядома па якім вылічыла. На ўміранне прыцягнулася, а дзе ж тое яе ўміранне! Іншаму чалавеку, дык і на старасць розуму не стае. Адкуль цяпер вываліць дзесяць золтых, а яшчэ ж гэта не канец! Дык Пётра на яе: сціхні, Франька, не мармычы, яшчэ не ведаеш, што з табой самой можа здарыцца! Бо міласэрнага сэрца, панечка, ён быў, мухі не забіў бы. А як жа! Ну тады, рада ў раду, даў зяць вартаўніку дваццаць і тры грошы, каб той маўчаў да часу, абы да часу, што гэта, быццам, як дзверы скрыпнуць, дык і смерць з’явіцца.

Як ён яму тыя дваццаць і тры грошы даў, дык мяне так пад сэрцам і сціснула. Дачку таксама злосць разабрала, гаршчок шпурнула пад стол, што ледзь не разваліўся, але ўжо нічога не сказала. Ды гэта ж і не дзіва! Цяпер столькі грошай валі, гэтакі выдатак... І каб чалавек за гэта з’еў або выпіў, але так, напушта...

Жанчына глыбока ўздыхнула і абцерла з ілба буйныя кроплі поту.

– Лыжкі стравы шкадаваць, то мне не шкадавалі. Бог мяне пакараў бы, каб я інакш гаварыла. Яно, праўду кажучы, чалавек там не вельмі іх той ежай пакрыўдзіў. Пасёрбаў тых колькі лыжак, што ў місцы засталася, і ўсё. А што? Гэтакай гарохавіне то і няхораша маладых аб’ядаць. Кожныя гады маюць свой парадак. Старому не крыўда, калі трохі і прымрэ з голаду, бо і так да працы не кінецца, а малады павінен стаць на кожны час пры сваім абавязку. Не скупіліся са мной ані зяць, ані дочка, але – гэтакая ўтрата...

Замоўкла і ківала сівой галавой.

– Ну і што далей?

– А што ж! Прыйшла другая зіма і – нічога. Вартаўніку падаткнулі тое-сёе, і ціха. А мне ўсё адно ў галаве, што так у мяне не выйшла, як я сабе абмеркавала. Людское мысленне – дурным пацяшэнне... Пакуль я яшчэ таго пер'я не саскубла, то як мне на памяці набяжыць, дык кажу сабе: што ж ты зробіш? Хай ім хоць гэта падушачка пасля мяне застанеца, але як саскубала...

Ажно тут мяне пярэдзімкам зноў па касцях пачало ламаць, кашаль таксама прыблукаўся, дыхавіца нейкая... Франька, кажу я дачцэ, цяпер ужо будзе канец, бо і дыхнуць ад кашлю не магу. А дачка: што там маці будзе, кашаль – не кашаль, а як бы хто кіем у сабаку шпурляў. Ну, бо яе сэрца грызлася, панечка мая, за тое падтыканне вартаўніку... Тады, не абражаючы Бога, рашыла я па два дні ў тыдзень насуха пасціць да Праабражэння Госпадавага. Бо мне ўжо было і перад людзьмі сорамна. Ува ўсіх сутарэннях ведалі, што я да дзяцей уміраць прывалаклася, дык хто ні гляне на мяне, той дзівіцца... А як жа! Спачатку дык зяць не дазваляў мне галодны пост закладваць. Што там, маці, з таго пашчэння, кажа, нашто Бога спакушаць! Што мае быць, тое і так прыйдзе. Цяпер пярэдзімкам найбольш старых людзей памірае, дык і без таго сухога посту вам здарэнне прыйдзе. Але я не дала сябе ўгаварыць.

– І памагло?

– А памагло! На трэці тыдзень так аслабела, што і падлогі падмесці не магла, дзе там! Ані вады праглынуць. Смерць мая, думаю я сабе, і мне зрабілася лягчэй на сэрцы. Вымылася я хораша, прыгожа, кашулю чыстую надзела, села на парозе, пацеры святыя гавару і чакаю. А тут такія белыя хмарачкі ідуць па небе, а тут сонейка свеціць, а верабейкі чырыкаюць, бо гэта ўсё яно вясну прадчуваць пачало. Як на тое, зазванілі званы над горадам... Дык я кажу сама сабе: вечнае спачыванне дай мне, ласкавы Божа, а святло няспыннае няхай мне свеціць на вякі вякоў, аман... І мне вочы самі прычыніліся, і такая слодыч па сэрцы пайшла, як гэта калі чалавеку на лёгенькі сон збярэцца.

Ажно нехта ідзе, ботамі грукоча. Гляджу я, а гэта вартаўнік ідзе. Паперу нясе, у паліцыю кліча, у тую быццам канцылярыю іхнюю, наконт той карты жыхарства... Мне здалося, што зямля пада мной расступілася. Пётры не было дома, дачка бялізну мыла – а тады з ёй шмат не гавары, – дык я

ўвайшла ў пакой, стала і стаю, не маючы з кім парадзіцца. Каб Пётра дома быў, дык, можа б, яшчэ вартаўніка чым-небудзь загадзіў на той час, і мо да вечара было б ужо ўсё скончана. А то не было Пётры. Стаю я, разважаю, а дачка нясе гаршчок кіпню ў балею. Штурхнулася аб мяне і кажа: што ты, матка, стаіш на дарозе, не раўнуючы тая мука Хрыстова, калі няма часу цябе абмінаць? Клічуць у паліцыю, дык ідзі. Трэба было раней абмазгаваць, як і што, а не цяпер па часе мудрагеліць. Ну што ж, кажу, твая праўда. Накрылася хусткай і іду. Божачка **НАЙ**міласцівейшы запісаў сабе тую маю дарожку... Чаплялася я сцен, як той п'яны, а ў вачах цёмна рабілася, і такі холад і жар мяне праймаў, як бы мяне хто вадой абліваў і агнём смаліў. Але ж дайшла. А як зайшла, бачу, паны сядзяць за сталамі, адзін такі выдатны ў сабе, другі такі чорны і яшчэ трэці. Дык я ім зараз пакланілася і кажу: так і так. А яны рукамі адмахваюцца: не тут і не тут... Тады я пайшла далей. Але і там мне адзін маладзенькі такі сказаў, што не тут. Так мяне перадавалі ад стала да стала, што ўжо з мяне апошнія сілы выйшлі. Аж нарэшце злітаваўся адзін такі худашчавы і пальцам мне ў другі пакой паказаў, дзе сядзеў іхні самы старшы. Стала я пры парозе і стаю, а тут ногі пада мной трасуцца. Тады старшы адварнуўся. Як адварнуўся, дык зразу і пытае: «Што? Якое дзела?» Ну я яму давай расказваць усё з пачатку. Выслухаў ён і зноў пытае: «Якое дзела?» Дык я яму зноў ад пачатку гавару, як я сюды да дзяцей прыцягнулася, як карты жыхарства не выкупляла, што бо яно не сёння-заўтра такой сіраціне, як Божанька пра мяне забыўся, і што вось яшчэ жыву, і сюды мяне клічуць. Тады старшы звоніць. Як зазваніў, прыходзіць другі, такі ў гузіках... І зноў давай у мяне выпытваць пра ўсё ад пачатку. А як ужо выпыталі, дык старшы той і кажа: «Ну, кабетка, ад цябе належыцца пяць паперкаў з паловай».

Як не пачую я гэта, як не заламаю рук... Пяць паперкаў! Божа літасцівы! Дык гэта ж якраз столькі, што я на сваё пахаванне Пётру дала, як да іх сцягнулася... Такая тады на мяне млявасць напала, што я да сцяны, як нежывая, прыперлася. Быццам стаю, быццам скрозь зямлю правальваюся, быццам гляджу і быццам не гляджу, а ў галаве такі шум, як бы па ёй віхура круцілася. Паўскоквалі тыя паны, той у гузіках па вадку пабег, той другі на крэсла мяне хацеў садзіць... Бачу я, што такі міласэрны людскі пан, дык – бух яму ў ногі. Паночку, кажу, вяльможны паночку, вяльможны камісару! А скуль жа я, сірата, гэта выплачу? Вяльможны пане! – кажу, вы толькі зірніце на мяне! Гэта ж трэска сухая, костачкі збуцвелыя, парاخно... Ледзь той апошні дух мае па чым калытацца. А я ж не займаю нічыйго месца на свеце... На жменьцы саломкі ля печы ляжу, вады кропельку тую вып'ю, як той верабейка, скубяну той стравы... паветра таксама не пакрыўджу, бо ледзь дух злавіць магу, ані сонейка таго, бо ў падвале жыву, дык там яго нават і не ўбачыш... Я ведаю, вяльможны камісару, што мне даўно пара памерці. А што

ж зробіш, калі такое цвёрдае жыццё ўва мне! Дык хай жа вяльможны пан адпусціць! Даруе! Ды я ж сама той смерці чакаю штодня, штогадзіны... Ужо я гэта жыхарства выплаціла Богу найвышэйшаму на хвалу яго святую. Трынаццаць дзетак мела, сямёра пахавала, нібы тых кветчак беленькіх, двух маіх сыноў у рэкруты забралі, салдацікаў такіх маладзенькіх, што тая кроў з малаком. Адзін хлопчык мой у рацэ ўтапіўся, адна дачка ў горад уцякла, адзін, найменьшанькі, згарэў, сплочы на гарышчы, як той верабейка пад страхой. То ўжо ж Бог найсвяцейшы выбраў ад мяне за тое жыхарства і родамі, і жальбой, і працай цяжкай, і голадам, і плачам крывавым, і тымі магілкамі з жоўтага пясочку...

Змоўкла, а па яе высахлым твары каціліся вялікія слёзы, залатыя ў сонечным святле, адна адну збіваючы. Запалыя губы дрыжалі недагаворанымі словамі, а галава бяссільна трэслася. Сапраўды, Бог выбраў ужо з гэтай людской істоты аплату за «жыхарства» да апошняга шэлега.

– І што ж? – спыталася я ціха, як яна трохі супакоілася.

– А што ж! Мусіла заплаціць. Пяць паперкаў, панечка, як лёду. А як жа! Яшчэ мне Пётра палавіну паперкі са сваіх даў. Што было на паханне, – пайшло... Хай ім Бог найсвяцейшы гэтага не помніць! А то і яны, небаракі, не вінаватыя, бо гэтакі ж закон ёсць... загад такі...

– А цяпер гандлюеце?

– Дзе там, панечка мая, гандлюю! Прадала тую падушачку, паперку мне за яе далі і злот без пяці грошаў, дык два злоты пайшло на новую карту жыхарства, ну гэта нібыта за квартал, а з рэшты вось так чалавек грош даганяе, каб зноў у тых кары не трапіць. А што? Як такое цвёрдае жыццё ўва мне, дык, можа, яшчэ і гэты год трэба будзе плаціць...

Заглядзелася наперад, падняўшы высока сівыя выпаўзлыя бровы і ківала галавой на абодва бакі, як быццам у вялікай задуме над парадкамі свету...

пераклад з польскай – Пятро Бітэль

Упершыню надрукавана ў альманаху “Далягляды”, 1984.